

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 7 czerwca 2017 r., wydanym w sprawie z wniosku J. M. i A. M. z udziałem M. S. o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku, Sąd Rejonowy dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi zatwierdził uchylenie się przez wnioskodawców od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po R. J., zmarłym dnia 17 stycznia 2012 r. w Ł. i ostatnio stale tam zamieszkałym.

Sąd I instancji ustalił, że R. J. zmarł w dniu 17 stycznia 2012 r., a jego żona i dzieci, w tym także matka wnioskodawców A. J., odrzucili spadek w dniu 9 lipca 2012 r., składając stosowne oświadczenia przed notariuszem. W imieniu małoletnich wnioskodawców spadek nie został odrzucony, ponieważ ich matka była w tym czasie przekonana, że dzieci nie mogą dziedziczyć spadku zawierającego długi; uzyskała właściwe informacje w tej kwestii dopiero wtedy, gdy do wnioskodawców zaczęły przychodzić wezwania do zapłaty od wierzycieli, co miało miejsce niedługo przed pierwszą rozprawą w sprawie spadkowej po R. J.. A. J. udała się wówczas do prawnika, który wyjaśnił jej, że powinna była odrzucić spadek także w imieniu dzieci, wobec czego na rozprawie wyznaczonej w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po R. J. na dzień 21 października 2014 r. wnioskodawcy reprezentowani przez przedstawicielkę ustawową domagali się zatwierdzenia uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia spadkowego po ich dziadku. W dniu 24 listopada 2014 r. złożono wniosek do sądu rodzinnego o zezwolenie na złożenie w imieniu małoletnich J. M. i A. M. oświadczeń o odrzuceniu spadku po R. J., który został uwzględniony postanowieniem z dnia 22 września 2015 r., prawomocnym od dnia 14 października 2015 r. A. J. nie wiedziała, jakie czynności winna dalej podjąć, a wobec faktu, iż reprezentujący ją przed sądem rodzinnym adwokat zapewniał, że poprowadzi dalej całą sprawę, czekała przez pewien czas na jego dalsze działania, aż wreszcie w dniu 5 sierpnia 2016 r. złożyła wniosek w sprawie niniejszej.

Sąd meriti wskazał, że choć w myśl art. 924 i 925 k.c. spadkobierca nabywa spadek z mocy prawa z chwilą jego otwarcia, to jednak art. 1012 k.c. zezwala mu na złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, z tym, że art. 1015 k.c. w brzmieniu obowiązującym w chwili śmierci R. J. zakreślał 6-miesięczny termin na złożenie takiego oświadczenia liczony od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o swoim powołaniu do spadku, stanowiąc, iż niezłożenie oświadczenia w terminie jest równoznaczne z przyjęciem spadku wprost. Ponadto Sąd zaznaczył, że, stosownie do art. 1020 k.c., spadkobierca, który złożył oświadczenie o odrzuceniu spadku, zostaje wyłączony od dziedziczenia tak, jakby nie dożył jego otwarcia, w konsekwencji czego do spadku zostają powołani dalsi spadkobiercy, którzy także mogą złożyć stosowne oświadczenia w opisanym wyżej terminie. Jeśli spadkodawca działał pod wpływem błędu lub groźby i z tego powodu złożył oświadczenie spadkowe lub w ustawowym terminie tego zaniechał, art. 1019 k.c. daje mu możliwość uchylenia się od skutków prawnych takiego działania lub zaniechania, wymagając jednak, by Sąd zatwierdził oświadczenie w tym przedmiocie. Błąd relewantny prawnie w świetle art. 1019 k.c. w związku z art. 84 k.c. powinien dotyczyć treści czynności prawnej (a więc osoby spadkodawcy, tytułu powołania do dziedziczenia lub przedmiotu spadku), a ponadto być subiektywnie i obiektywnie istotny; coraz częściej za takowy uważany jest w orzecznictwie i doktrynie również błąd spadkobiercy co do prawa, o ile jest usprawiedliwiony okolicznościami.

Sąd Rejonowy odnotował, że wnioskodawcy zostali powołani do spadku z chwilą odrzucenia spadku przez ich matkę, jednak ich przedstawicielka ustawowa pozostawała wówczas w błędzie co do tytułu powołania do dziedziczenia, skoro przypuszczała, że osoby małoletnie nie mogą dziedziczyć spadku obciążonego długami; błąd ten ustał jednak po uzyskaniu porady prawnej, co nastąpiło na kilka tygodni przed pierwszą rozprawą w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po R. J.. Podniesiono, że wniosek o zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia w terminie w imieniu małoletnich dzieci oświadczenia o odrzuceniu spadku został złożony po raz pierwszy na tejże rozprawie w dniu 21 października 2014 r., a zatem bez wątplenia nastąpiło to w rocznym terminie zakreślonym przez art. 88 § 2 k.c. Następnie przedstawicielka wnioskodawców ubiegała się o zezwolenie Sądu rodzinnego na złożenie w imieniu dzieci oświadczenia o odrzuceniu spadku – w tym przedmiocie orzeczono postanowieniem, które stało się prawomocne w dniu 14 października 2015 r. – a beczynność A. J. w późniejszym czasie miała swe źródło w jej kolejnym,

usprawiedliwionym okolicznościami, błędnie co do prawa, gdyż nie wiedziała, jakie działania ma podejmować dalej i bezskutecznie oczekiwała na wskazówki od swojego adwokata. Wreszcie przedstawicielka wnioskodawców złożyła w ich imieniu wniosek w sprawie niniejszej, a powyższe okoliczności uzasadniają jego uwzględnienie.

Apelację od tego orzeczenia złożył uczestnik postępowania, zaskarżając je w całości i domagając się „(...) uchylenia (...) postanowienia i oddalenia wniosku” (można przypuszczać, że intencją skarżącego niekorzystającego z pomocy prawnej było żądanie zmiany tego postanowienia poprzez oddalenie wniosku). Zaskarżonemu rozstrzygnięciu zarzucono:

- sprzeczność istotnych ustaleń dokonanych przez Sąd z treścią zebranego materiału dowodowego poprzez uznanie, że przedstawiciel ustawowy wnioskodawców pozostawał w błędnie co do toku postępowania i że był to błąd istotny co do treści czynności prawnej umożliwiający wnioskodawcom uchylenie się od niezłożenia w terminie od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po R. J.;
- naruszenie art. 1019 k.c. w związku z art. 84§ 1 i 2 k.c. poprzez uznanie, że wnioskodawcy pozostawali w błędnie prawnie doniosłym.

Na rozprawie przed Sądem Okręgowym w Łodzi w dniu 10 stycznia 2018 r. przedstawicielka ustawowa małoletnich wnioskodawców domagała się oddalenia apelacji.

Sąd Okręgowy zważył, co następuje:

Skutkiem złożenia apelacji jest wydanie orzeczenia kasatoryjnego. Zarzuty apelacji – jako dotyczące meritum sprawy – nie zostały rozpoznane przez Sąd odwoławczy, gdyż wniosek wszczynający niniejsze postępowanie nie powinien w ogóle być badany pod względem merytorycznym, a postępowanie przed Sądem I instancji toczyło się w warunkach nieważności, o której mowa w art. 379 pkt. 3 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c.

Przepis ten stwierdza, że nieważność postępowania zachodzi, jeśli w chwili jego wszczęcia toczy się już wcześniej zawisła sprawa z wniosku zawierającego tożsame żądanie, natomiast art. 199 § 1 pkt. 2 k.p.c. stanowi, że Sąd winien odrzucić pozew, jeżeli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku i norma ta ma z mocy art. 13 § 2 k.p.c. odpowiednie zastosowanie w postępowaniu nieprocesowym, realizując tam zasadę *ne bis in idem*. Dla przyjęcia sprawy w toku muszą być spełnione przesłanki identyczności pod względem przedmiotowym i podmiotowym, a więc w grę musi wchodzić identyczność "podstawy sporu" w procesie i "podstawy sprawy" w postępowaniu nieprocesowym. W konsekwencji odrzuceniu z powodu stanu sprawy w toku (*litispendencji*) podlega niewątpliwie wniosek tego samego wnioskodawcy z tym samym żądaniem i tą samą „podstawą żądania” (tak np. w uchwale SN z dnia 12 czerwca 1986 r., III CZP 28/86, OSNC Nr 5-6 z 1987 r., poz. 74). Z pewnością więc z *litispendencją* mamy do czynienia, jeśli toczą się dwa różne postępowania z wniosku tych samych osób o zatwierdzenie uchylenia się przez nie od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia spadkowego po tym samym spadkodawcy. Z taką sytuacją mamy do czynienia w realiach sprawy niniejszej, ponieważ w ocenie Sądu II instancji żądanie tożsame z zawartym we wniosku wszczynającym niniejsze postępowanie zostało już wcześniej poddane pod ocenę Sądu w sprawie II Ns 2003/14 Sądu Rejonowego dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi o stwierdzenie nabycia spadku po R. J..

Sąd meriti trafnie odnotował, że na rozprawie w dniu 21 października 2014 r. będąca uczestnikiem postępowania w sprawie spadkowej A. J., działająca w imieniu małoletnich A. M. i J. M., wniosła „(...) o uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia oświadczeń o odrzuceniu spadku (...)” – jednak z faktu tego nie wyciągnęła właściwych wniosków. Stwierdzić trzeba, że postępowanie w przedmiocie uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku uregulowane zostało w rozdziale 10 działu IV tytułu II księgi II części I kodeksu postępowania cywilnego, zatytułowanym "Inne sprawy spadkowe" i w ten sposób ustawodawca wyraźnie odgraniczył je od innych postępowań spadkowych wyszczególnionych w rozdziałach 1-9 tego samego działu, nadając mu przymiot samodzielnej sprawy spadkowej (tak w uchwale SN z dnia 6 czerwca 2007 r., III CZP 53/07, OSNC Nr 7-8 z 2008 r., poz. 78). Mimo to, procedura nie stawia przeszkód, by żądanie w tym przedmiocie rozpoznać i rozstrzygnąć w ramach sprawy o stwierdzenie nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, a co więcej, połączenie takie jest

celowe jako usprawniające postępowanie spadkowe, ponieważ zatwierdzenie przez sąd oświadczenia spadkobiercy określonego w art. 1019 § 2 k.c. z jednoczesnym odrzuceniem spadku, ma bezpośredni wpływ na ustalenie kręgu spadkobierców i na ich odpowiedzialność za długi spadkowe; integralność obu postępowań wyraża się w finalnym zweryfikowaniu uprawnień do spadkobrania (tak w postanowieniu SN z dnia 6 lipca 2012 r., V CSK 313/11, (...) Nr 10 z 2013 r.). Pamiętać trzeba jednak, że postanowienie zatwierdzające uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia przesądza o skuteczności tego uchylenia (art. 1019 § 3 k.c.), ma zatem charakter konstytutywny, wobec czego w odniesieniu do każdego przedmiotu obu zintegrowanych postępowań konieczne jest podjęcie osobnego rozstrzygnięcia, a kwestii uchylenia się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia oświadczenia spadkowego nie można potraktować jedynie jako przesłanki orzeczenia stwierdzającego nabycie spadku (tak w uchwale SN z dnia 6 czerwca 2007 r., III CZP 53/07, OSNC Nr 7-8 z 2008 r., poz. 78).

W ramach postępowania nieprocesowego nie ma przeszkód, by żądanie zatwierdzenia uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia spadkowego zgłosili uczestnicy postępowania, skoro w ramach tego trybu proceduralnego – odmiennie niż w procesie – każdy uczestnik powinien mieć takie same uprawnienia, jak osoba zgłaszająca wniosek o wszczęcie tego postępowania i może zgłaszać samodzielne żądania wydania określonych rozstrzygnięć co do istoty sprawy także w toku postępowania, o ile tylko wykaże swój interes prawny i o ile takie rozstrzygnięcie może zapaść w ramach danego postępowania (tak w uzasadnieniu uchwały składu 7 sędziów SN z dnia 11 czerwca 2015 r., III CZP 112/14, OSNC Nr 11 z 2015 r., poz. 127). Wskazać można wprost, że Sąd Najwyższy nie kwestionował dopuszczalności rozpoznania i rozstrzygnięcia o żądaniach spadkobierców dotyczących zatwierdzenia ich uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia spadkowego w ramach postępowania o stwierdzenie nabycia spadku wszczętego przez wierzyciela spadkowego, w którym spadkobiercy byli jedynie uczestnikami (tak np. w postanowieniu SN z dnia 18 marca 2010 r., V CSK 337/09, niepubl.). Analizując zatem oświadczenie A. J. złożone na rozprawie w dniu 21 października 2014 r. w sprawie II Ns 2003/14 Sądu Rejonowego dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi, stwierdzić należy przede wszystkim, że artykułując żądanie wydania określonego rozstrzygnięcia w imieniu małoletnich dzieci niebędących dotąd uczestnikami postępowania, zgłosiła ona tym samym ich udział w sprawie jako osób zainteresowanych w rozumieniu art. 510 § 1 k.p.c.; orzecznictwo i doktryna prawa nie pozostawia wątpliwości, że uczestnikiem postępowania nieprocesowego można stać się zarówno z własnej inicjatywy, poprzez wzięcie udziału w sprawie, jak i wskutek wezwania przez sąd do udziału w toczącym się postępowaniu. Nawiasem mówiąc, o ile małoletni wnukowie spadkodawcy nie zgłosili by się do sprawy, i tak z całą pewnością obowiązkiem Sądu w sprawie II Ns 2003/14 byłoby wydanie postanowienia o ich wezwaniu do udziału w postępowaniu w trybie art. 510 § 2 zd. I k.p.c., skoro wobec złożenia przez ich matkę oświadczenia o odrzuceniu spadku stali się powołani do dziedziczenia po R. J., a tym samym wynik postępowania dotyczyłby ich praw.

Równocześnie ze zgłoszeniem się do udziału w sprawie, uczestnicy – działając poprzez swoją przedstawicielkę ustawową – zgłosili też żądanie zatwierdzenia uchylenia się przez nich od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia spadkowego, z całą pewnością legitymując się interesem prawnym do żądania wydania przez Sąd rozstrzygnięcia w tym przedmiocie. Podnieść w tym miejscu można, że choć przedstawicielka ustawowa A. M. i J. M. domagała się „(...) uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia oświadczeń o odrzuceniu spadku (...)”, to bez wątplenia nie sposób w treści tego wniosku dopatrywać się wyłącznie żądania odebrania oświadczenia o uchyleniu się od tych skutków, skoro tkwi w nim, racjonalnie oceniając – ze względu na powiązanie tego oświadczenia z zatwierdzeniem przez sąd uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia co do przyjęcia spadku – także żądanie tego zatwierdzenia, a wniosek o uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia spadkowego zawsze wyraża oczekiwanie wnioskodawcy zatwierdzenia tego uchylenia przez sąd. Podobnie też – skoro zatwierdzenie przez Sąd uchylenia się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia spadkowego zakłada nie tylko złożenie oświadczenia o uchyleniu się od tych skutków, ale także – wraz z nim – oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, a oświadczenia te mogą być złożone tylko przed sądem, w żądaniu wnioskodawcy zatwierdzenia przez sąd uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia co do przyjęcia spadku tkwi niewątpliwie zarazem, racjonalnie oceniając, także żądanie odebrania od niego przez Sąd odpowiedniego oświadczenia spadkowego (tak w postanowieniu SN z dnia 4 kwietnia 2014 r., II CSK 410/13, niepubl.). Złożenie przedmiotowego wniosku przez przedstawicielkę ustawową A. M.

i J. M. na rozprawie i w obecności innych uczestników postępowania spowodowało stan zawisłości w zakresie żądania objętego wnioskiem.

Mimo tego, Sąd Rejonowy dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi po podjęciu – w związku z zakończeniem sprawy V. N. (...), w której Sąd zezwolił A. J. na odrzucenie spadku po R. M. w imieniu swoich dzieci – zawieszono uprzednio na podstawie art. 177 § 1 pkt. 1 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. postępowania w sprawie II Ns 2003/14 nie zajął się rozpoznaniem złożonego już wniosku, ale wezwał A. J. do nadesłania informacji, czy złożyła już oświadczenie o odrzuceniu spadku jako przedstawicielka ustawowa małoletnich. Skutkowało to nadesłaniem nowego wniosku A. M. i J. M. o przyjęcie i zatwierdzenie oświadczenia ich przedstawicielki o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia spadkowego, który zarządzeniem z dnia 24 września 2016 r. wyłączono do odrębnego rozpoznania, czego konsekwencją było wszczęcie postępowania w sprawie niniejszej. W efekcie tego dwa toczące się przed Sądem Rejonowym dla Łodzi – Śródmieścia w Łodzi postępowania miały ten sam przedmiot i podstawę faktyczną, jako że ci sami wnioskodawcy domagali się w nich od Sądu, by zatwierdził ich oświadczenia o uchyleniu się z powodu błędu ich przedstawicielki ustawowej od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczeń spadkowych oraz o odebranie od nich oświadczeń o odrzuceniu spadku po tym samym spadkodawcy, czyli R. J.. Nie ma też wątpliwości co do tożsamości podmiotowej obu postępowań, gdyż w trybie nieprocesowym wyznaczana jest ona przez krąg osób zainteresowanych w sprawie, choćby nie zgłosili oni akcesu do sprawy, ani też Sąd nie wezwał ich do udziału w sprawie, jak to stało się w niniejszym postępowaniu. Sąd odwoławczy nie ma bowiem wątpliwości, iż należy podzielić wyrażony w judykaturze i doktrynie pogląd, że uczestnikami postępowania w przedmiocie uchylenia się przez spadkobiercę od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku powinni być wszyscy uczestnicy postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Wydaje się oczywiste, że wynik takiego postępowania dotyczyć będzie ich praw, skoro w przypadku osób należących do kręgu spadkobierców rezultat rozstrzygnięcia sprawy może zadecydować o powołaniu ich do spadku, natomiast wnioskodawca będący wierzycielem spadkowym ma interes prawny w określonym rozstrzygnięciu takiej sprawy, gdyż może ono mieć wpływ na to, czy jego dłużnikiem stanie się osoba wypłacalna (tak w uzasadnieniu postanowienia SN z dnia 6 lipca 2012 r., V CSK 313/11, (...) Nr 10 z 2013 r.). W sprawie niniejszej Sąd I instancji błędnie zaniechał wezwania tych osób do udziału w postępowaniu, z pewnością jednak krąg osób zainteresowanych w sprawie niniejszej i w sprawie II Ns 2003/14 jest tożsamy.

Stwierdzić więc należy, że doszło do sytuacji objętej hipotezą art. 199 § 1 pkt. 3 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., której skutkiem jest pierwotna niedopuszczalność prowadzenia postępowania w sprawie wszczętej wnioskiem złożonym później, a jeśli postępowanie takie jednak było prowadzone, to obciążone jest ono poważną wadliwością skutkującą jego nieważnością w rozumieniu art. 379 pkt. 3 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., zaś art. 378 § 1 in fine k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. nakazuje Sądowi odwoławczemu wziąć tę kwestię pod uwagę z urzędu przy rozpoznawaniu apelacji, chociażby nie była ona przedmiotem zarzutów apelacyjnych. Skoro prawidłowe działanie Sądu meriti powinno polegać na odrzuceniu wniosku z powodu zaistnienia negatywnej przesłanki procesowej w chwili wszczęcia postępowania, to obowiązkiem Sądu wyższej instancji jest zaskarżone postanowienie uchylić, a wniosek odrzucić; podstawą prawnoprocesową takiej decyzji jest art. 386 § 3 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. Żądanie A. M. i J. M. dotyczące zatwierdzenia uchylenia się przez nich od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia spadkowego, złożone do protokołu na rozprawie w dniu 21 października 2014 r. w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po R. J., winno zostać rozpoznane w tym właśnie postępowaniu – po jego niezwłocznym podjęciu i uwzględnieniu faktu, że A. M. i J. M. są już jego uczestnikami, gdyż poprzez złożenie powyższego żądania zgłosili swój udział w sprawie.